

TESBİH

Birçok âyette evrenin ve ondaki her şeyin, meleklerin, dağların, taşların, kuşların, yıldızların, hayvanların, gök gürültüsünün ... Allah'ı tesbih ettiği, ancak insanların bunu tam anlayamadıkları ifade edilir (meselâ bk. er-Ra'd 13/13; el-İsrâ 17/44; el-Hac 22/18; en-Nûr 24/41; er-Rahmân 55/6; el-Haşr 59/24). Bu âyetlerin tefsiri bağlamında İslâm düşünürleriyle İslâm âlimleri dikkat çekici açıklamalar yapmıştır. Ya'kûb b. İshak el-Kindî, âyetlerdeki tesbihin sözü edilen varlıkların tabiatın işleyişi için kendilerine verilen görevi yerine getirmeleri şeklinde anlamıştır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Kindî'ye benzer şekilde naslarda bütün varlıklara nisbet edilen secde ve tesbih ifadelerinin onların yaratılış ve işleyişindeki mükemmelliğin Allah'ın birliğine delâlet etmesi mânasına geldiğini belirtmiş, ayrıca söz konusu âyetlerde yer alan, "Siz onların tesbihini anlayamazsınız" beyanına dayanarak nesnelere kendilerine has bir çerçeve içinde tesbihte bulunabileceğini söylemiştir. Râgıb el-İsfahânî de Mâtürîdî'nin bu yorumları paralelinde açıklamalar yapmıştır (*el-Müfredât*, "sbh" md.).

Tesbih kavramı hadislerde geniş biçimde yer alır. Wensinck'in *el-Mu'cem*'inde bu kavrama dokuz sütun hacminde bir yer ayrılmıştır (II, 390-395). Bu rivayetlerin incelenmesinden tesbihin asıl anlamı yanında zikir, dua ve hamd gibi mânalara geldiği ve nâfile namaz yerine de kullanıldığı anlaşılır. Tesbih hadislerde istiğfar, tekbir, tehlîl ve takdisle birlikte geçmektedir. Birçok rivayette görülen "sübha" kelimesi de tesbihle eş anlamlıdır. "Sübbûhun kuddûs" (her türlü ayıp ve kusurdan arınmış) kelimeleri Resûl-i Ekrem'in rûkû esnasındaki tesbihatı arasında zikredilmiştir (*Müsned*, VI, 35, 94; Müslim, "Şalât", 223). Hadislerde namazdan sonra otuz üç defa tekrarlanması tavsiye edilen tesbih, tahmîd ve tekbirlere de yer verilmiş (*Müsned*, V, 196; Buhârî, "Ezân", 155, "Da'avât", 17; Müslim, "Mesâcid", 142, 144-146, "Zikir", 80), ayrıca söz konusu lafızlarla on defa, 100 defa tesbihte bulunulması öğütlenmiştir. Namazlarda iftitah tekbirinden sonra okunan Sübhâneke ile rûkû ve secdedeki tesbihler de *el-Mu'cem*'de yer alan çeşitli rivayetlerde görülmektedir.

Gerek namazların sonunda gerek başka münasebetlerle yapılan tesbih ve zikirlerin tesbih taneleri vb. şeylerle sayılması Asr-ı saâdet'te ve ašhap döneminde pek hoş karşılanmamış, bunun yerine parmakla sayılması tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber, hurma çekirdeği veya çakıl taşıyla tesbih ve zikirlerini sayan kadınlara bunu

yapmaktansa, "Yaratıkları sayısınca Allah'ı yüceltir, tenzih ederim" demelerini öğütlemiştir (Tirmizî, "Da'avât", 103), bir defasında, "Ey kadınlar topluluğu! Tesbihlerinizi hesabını parmaklarınızla tutun, çünkü âhirette onlar da sorguya çekilecek ve konuşturulacaktır" buyurmuştur (Tirmizî, "Da'avât", 71; krş. Ebû Dâvûd, "Vitr", 24). Abdullah b. Mes'ûd bazı kimselerin camiye toplanıp ellerindeki çakıl taşları sayısınca tekbir, tehlîl ve tesbihte bulduklarını haber alınca, bunların yanına gidip, "Bu taşlarla günahlarınızı sayın, sevaplarınızın kaybolmayacağına ben kefilim" demiş ve onları bundan şiddetle menetmiştir (Dârimî, "Muğaddime", 23). Ancak bu uygulama daha sonraları âdet haline geldiğinden, riya vesile kılınmaması ve dinî bir renge büründürülmemesi şartıyla kullanılmasında sakınca görülmemiş, bid'atın sayılmamıştır (M. Revvâs Kal'acî, II, 1787-1788).

Tesbih tevhid inancını pekiştiren bir kavramdır, tenzih ve takdis de aynı mahiyettedir. Kur'an âyetleriyle hadis rivayetlerinde tesbihe yapılan atıflar bu kavrama daha geniş bir içerik kazandırmıştır. Buna göre tesbihin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için duygu ve düşüncenin yanı sıra davranışların ve dilin de buna göre bir işlev üstlenmesi gerekir. Evreni yaratan ve yöneten varlığın yüce ve münezzehe oluşu bilgisine öncelikle düşüncenin ulaşması, gönlün de buna katılması tesbih eyleminin birinci aşamasını oluşturur. Ardından kişinin bütün kötülüklerden süratle kaçıp Allah'a sığınması aşaması gelir. Üçüncü aşamada hem iç etkilenmeyi sağlamak hem bu psikolojiyi sürdürmek için tesbih lafızlarının dille tekrarlanması söz konusudur. Bu kademelerin aşılması sonunda, "Biz, her birimizin sahip bulunduğu makamda saf saf durur ve Allah'ı tesbih ederiz" diyen meleklerin (es-Sâffât 37/164-166) itaat ve tesbih makamına yaklaşmak mümkün olur.

Tesbih kavramıyla ilgili eserlerden bazıları şunlardır: Ebû Dayf Mücâhid, *et-Tesbih fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire 1987); Hasan eş-Şeyh el-Fâtih eş-Şeyh Karîbullah el-Hüseynî, *es-Sübha: Meşrû'iyetühâ ve edilletühâ* (Beyrut 1412/1992); Muhammed b. İshak Kendû, *et-Tesbih fi'l-Kitâb ve's-Sünne ve'r-red 'ale'l-mefâhîmî'l-hâtî'eti fih* (I-II, Riyad 1426); Ahmed Şevkî İbrâhim, *Tesbihu'l-kevn* (Kahire 2003). Songül Şimşek *Kur'an'daki Tesbih Kavramının Semantik Analizi* (2004, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Gezim Dungaç *Kur'an'da*

Tesbih Kavramı (2006, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla birer yüksek lisans çalışması yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "sbh" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 427; *Kâmus Tercümesi*, I, 894-895; Wensinck, *el-Mu'cem*, II, 390-395; *Müsned*, V, 196; VI, 35, 94; Kindî, *Resâ'il*, I, 245-248; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Halil İbrahim Kaçar), İstanbul 2006-2007, VIII, 282-283; X, 180-182; bk. a.e., "Fihrisü'l-muştalâhât", "tesbih" md.; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 301, 313; VII, 4729-4730, 4953-4955; VIII, 5737-5743; IX, 6241-6253; R. A. Nicholson, *eş-Süfîyye fi'l-İslâm* (trc. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1371/1951, s. 22; M. Revvâs Kal'acî, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-mü'yessere*, Beyrut 1421/2001, II, 1787-1788; Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 313-314; S. M. Zwemer, "The Rosary in Islam", *MW*, XXI/4 (1931), s. 329-343; M. S. Belguedj, "Le chapelet islamique et ses aspects nord-africains", *REI*, XXXVII (1969), s. 291-322; Winifred S. Blackman, "Rosaries", *ERE*, X, 852-853; [Nihad M. Çetin], "Sebbih", *İA*, X, 289; A. J. Wensinck – [T. Yazıcı], "Sübha", a.e., XI, 79-81; a.mlf., "Subha", *EI*² (İng.), IX, 741-742; Fr. Buhl, "Sübhan Allah", *İA*, XI, 81; L. Gardet, "al-Asmâ' al-Husnâ", *EI*² (İng.), I, 714; D. Gimaret, "Subhân", a.e., IX, 742-743; Mehdî Muñî, "Tesbih", *DMBİ*, XV, 287-289; Mâlik Hüseyin – Muhsin Muñî, "Tesbih (1)", *Dânişname-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1382/2003, VII, 293-296; Pervâne Urücnîyâ, "Tesbih (2)", a.e., VII, 296-299.

METİN YÜRDAĞÜR

□ FIKIH. Güneş doğmadan ve batmadan önce, gece ve gündüzün değişik saatlerinde Allah'ı tesbih etmenin emredildiği âyetlerde (Âl-i İmrân 3/41; Tâhâ 20/130; er-Rûm 30/17-18; el-Feth 48/9; Kâf 50/39-40) tesbihin "namaz" anlamında kullanıldığı birçok âlim tarafından ifade edilmiş ve bu yorum namaza Sübhâneke duasıyla başlanması, rûkû ve secdelerde yapılan tesbihlerin namazın bir parçası olması, namazın bir bütün halinde Allah'ı tenzih ve yüceltme anlamına gelmesi gibi delillerle desteklenmeye çalışılmıştır. Yine "sübhâne" lafzının "sübhânellah, sübhânehü, sübhâneke, sübhâne rabbî" vb. şekillerde geçtiği âyetlerin bir kısmında Cenâb-ı Hak kendisini tesbih edip O'na nasıl tesbih edileceğini öğretmiş, bazılarında da peygamberlerin, meleklerin ve sâlih kullarının bu ifadelerle O'nu zikrettiğini bildirmiştir (el-Bakara 2/32, 116; Yûsuf 12/108; el-İsrâ 17/1, 93, 108; er-Rûm 30/17). Birçok hadiste Allah'ı tesbih için farklı lafızlarla yapılan zikir ve dualar yer almakta, "sübha" kelimesi "nâfile namaz" anlamında kullanılmakta, bazı hadislerde teşehhüd, zikir ve tesbih esnasında Allah'ın birliğine işaret amacıyla kullanılan işaret parmağından "sebbâha" (tesbih eden)

diye söz edilmektedir. Sübhânellah vb. tesbih ifadelerini zikir amacıyla söylerken abdestli olmak gerekmemekle birlikte Allah'ı zikrederken abdestli bulunmanın efedald olduğu belirtilmiştir. Tesbihin sayısını belirlemek için namaz dışında iken parmakların, taş ve tesbih gibi araçların kullanılması câizdir. Namazda iken tesbihi içinden ya da parmak uçlarıyla saymak bazı fakihlerce mekruh, bazılarınca câiz görülmüştür.

Zikir için uygun sayılmayan yer ve zamanlar hariç Allah'ı tesbih etmek herhangi bir vakitle sınırlı değildir. Mutlak anlamda Allah'ı tesbih etmenin fazileti bir hadiste şöyle ifade edilir: "Bir kimse gün içinde yüz defa 'Allah'ı hamd ile tesbih ederim" (sübhânellâhi ve bi-hamdihî) derse deniz köpüğü kadar da olsa günahları affolunur" (Müslim, "Zikir", 28). Ancak bazı âyet ve hadislerde belirli zamanlarda tesbihatta bulunulması teşvik edilmiştir (bu âyetlerde geçen tesbihin namaz anlamına geldiği görüşü de vardır). Meselâ vakit namazlarından sonra yapılan tesbihat (Müslim, "Mesâcid", 142-146), sabah akşam yüzer defa "sübhânellâhi ve bi-hamdihî" denilmesi (Müslim, "Zikir", 29) gibi. Ayrıca namaza başlarken Sübhâneke duasının okunması konuyla ilgili hadislerle dayanan Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre sünnet, bu hadisleri zayıf gören Mâlikîler'e göre mekruhtur. Rükûda "sübhâne rabbiye'l-azîm" denilmesi Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîler'e göre sünnet, Hanbelîler'e göre bir defa söylenmesi vâcib, üç defa söylenmesi sünnettir. Cemaatle kılınan namazlarda bu tesbihin üç defadan fazla söylenmemesinin daha uygun olduğu, tek başına kılınan namazlarda daha çok söylenebileceği kaydedilmektedir. Secdede "sübhâne rabbiye'l-a'lâ" şeklinde yapılan tesbih için de aynı hükümler geçerlidir. İmamın namazda yapılması durumunda cemaatin onu "sübhânellah" deyip uyarması dört mezhebe göre müstehaptır. Mâlikîler kadınların da bu kapsamda olduğu kanaatindedir; çoğunluğa göre ise onlar el çıparak uyarıda bulunmalıdır (ilgili hadisler için bk. Müslim, "Şalât", 102-106). Namaz kılarken karpıyı çalan birine namazda olduğunu bildirmek, tehlikeli bir durumu farketmeyen kimseyi uyarmak veya farkına varmadan bir şeye zarar vermek üzere olan kişinin dikkatini çekmek amacıyla "sübhânellah" denilebilir. Bayram namazlarındaki zevâid tekbirleri arasında tesbih vb. zikir sözlerini söylemek Mâlikîler dışındaki çoğunluğa göre müstehaptır. Şaşırma, hayret etme gibi durumlarda Hz. Peygamber'in "sübhânellah" dediği rivayet edilmiştir (Müslim, "Hayız", 116; "Kasâme", 24). Gök gürültüsü işitildiğinde, "Gök gürültüsünün kendisini hamd ile tesbih ettiği, meleklere de heybetinden dolayı kendisine tesbihatta bulunduğu Allah'ı tesbih ederim" duasını okumak müstehaptır (yakın anlam içeren bir âyet için bk. er-Ra'd 13/13). Abdurrahman b. Abdullah es-Süheyli *Risâle fî kelâmihi 'alâ "sübhânellâh" bi-râbihâ ve şerhîhâ*, Mekhûl b. Fazl en-Neseî *Kitâb fî fazli sübhânellâh*, Niftaveyh *Mes'ele'tü sübhân* adıyla birer eser yazmışlardır. Ayrıca Kur'an ve Sünnet'te tesbih kavramı hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "sbh" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "sbh" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "sbh" md.; *et-Ta'rifât*, "Tesbih" md.; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Şurûh* (nşr. Halil İbrahim Kaçar), İstanbul 2006, VIII, 282-284; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1406/1986, II, 178-180, 192, 240, 397, 412, 414; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Beyrut 1398, II, 29; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâs*, I, 347-348, 367, 380, 381; II, 48; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Minhâcî't-ğâlibin*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 147, 155, 189-190, 317-318; *el-Fetâva'l-Hindîyye*, I, 99, 147; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 248; Şevkânî, *Fethu'l-ğadir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rif), V, 272-273; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 320, 328, 332, 551, 559, 568; Muhammed b. İshak Kendû, *et-Tesbih fî'l-Kitâb ve's-Sünne ve'r-red 'ale'l-mefâhimil-hâfî'e fih*, Riyad 1426, I-II; D. Gîmaret, "Sübhân", *EI²* (İng.), IX, 742-743; "Tesbih", *Mu.F.*, XI, 280-292.

MEHMET BOYNUKALIN

□ MÜSİKİ. "Sübhânellah" kelimesini söylemek suretiyle "Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederek ululamak, yüceltmek" anlamında olan **tesbih** bu maksatla her vakit namazının sonunda otuz üçer defa "sübhânellah", "elhamdüillâh" ve "Allâhü-ekber" sözlerini terennüm etmekten ibarettir. Bu adın verilmesi namazın sonunda tekrarlanan üç kelimedenden birincisinin "sübhânellah" olmasından dolayıdır.

Dinî mûsikinin cami mûsikisi bölümü eserlerinden bir form olup cumhur müezzinliği içerisinde mütalaa edilen tesbih, camilerde namazdan sonra müezzin mahfilinde bir veya birkaç müezzin tarafından bölüm bölüm ve bazan nöbetleşe cemaatin dua etmesine zemin hazırlamak için irticâlen değişik makamlardan ve usulsüz olarak icra edilir. Her bir tesbih sözü ilk defa müezzin tarafından yüksek sesle, geri kalan kısımlar cemaatin gizli tekrarı ile

okunur. Dinî mûsiki açısından bu icrada dikkat edilmesi gereken husus müezzinler arasındaki melodi uyumu olup bu da cümleler arasındaki perdelerin uyumu şeklinde izah edilebilir. Tesbih esnasında bir müezzinin bir önceki ifadede bıraktığı perdeden diğer müezzin uyumlu biçimde devam etmelidir. İcrada tesbih sözleri uzun cümlelerden oluşmadığı için makam geçkisi yapılmamalı, eğer yapılacaksa geçkinin de uyumlu olmasına dikkat edilmelidir. Türk dinî mûsikisinde ayrıca ramazan ayında ve kutsal gecelerde sabaha doğru müezzinler tarafından minarelerde okunan ve "sübhâne'l-melikü'l-mevlâ" veya "sübhâne'l-melikü'l-a'lâ" sözleriyle başlayan eserlere "tesbih ilâhisi" adı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Mûsikisi*, İstanbul, ts., III, 67; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara, ts. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), s. 167, 169; M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsikisi Beste Formları*, Ankara 1992, s. 55; Recep Tunalı, *Türk-Din Mûsikisinde Na't, Tesbih ve Temcidler* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Pakalın, III, 471-472; Öztuna, *BTMA*, II, 391.

ERDOĞAN ATEŞ

TESBİH (التسبيح)

Tekrar edilen zikrin sayısını belirlemek amacıyla ipe dizilen belli sayıdaki boncuklar.

Tesbih kelimesi Allah'ı zikretmenin yanında zikirlerin sayısını belirlemede kullanılan aletin adı olmuş ve Türkçe'de ses uymuna göre "tespîh" şekline dönüşmüştür. Araplar tesbih aleti anlamında "misbaha" kelimesini kullanırlar. İslâm'da tesbihin ilk ortaya çıkışı sahâbe dönemine kadar uzanır. Hz. Peygamber'in terekisi arasında bir tesbih bulunduğunu söyleyenler varsa da bu iddiayı sahih kaynaklarla doğrulamak mümkün değildir (Abdülhay el-Kettânî, III, 98, 100). Hz. Ali'nin Resûl-i Ekrem'den tesbihin güzel bir hatırlatıcı olduğuna dair naklettiği söylenen hadis hakkında Nâsirüddin el-Elbânî mevzû demektedir (Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, IV, 259). Tesbihin ortaya çıkmasını hadis kaynaklarında yer alan belli sayıda zikirlerle alakalı rakamların etkilediği şüphesizdir. Zikirlerin eksik veya fazla yapılmasının sünnete uygun düşmeyeceğini düşünen sahâbeden bazıları çakıl taşı, hurma çekirdeği veya ip üzerine atılmış düğümlemlerle sayıyı belirlemeye çalışırlardı. Tavsiye edilen farklı ra-